

Ivo Fencel

DVĚ TVÁŘE DOKTORA JEKYLLA

Plzeň 2012

© Ivo Fencel, 2012

frontispice © Marek Škubal, 2012

epilogue © Vladimír Novotný, 2012

Generace, která si neumí hrát, je na tom zgruntu špatně.

R. L. Stevenson

Will ze mlýna

Robert Lewis Balfour Stevenson se narodil 13. listopadu 1850 v Edinburghu. Pokud jste tam někdy byli, možná jste v muzeu viděli jeho čepici, jezdecké boty, rybářský prut a dýmku.

Byl jedináček. Maminka Margaret Isabella (1829-1897) z rodu Balfourů z Pilrigu měla jenom jeho a Lewis strávil značnou část dětství v sídle jejího otce Lewise Balfoura, pastora a učitele etiky. Ať už dítě sužovalo cokoli, některé zimy přečkalo v posteli za poslechu životopisů skotských horalů, pokud nešlo o Bibli. Bavily ho tátovy historie o oceánu a přišla i chvíle, kdy toužil vyprávět sám. V šesti letech ještě neuměl psát, tak diktoval. Převyprávěl Mojžíšův příběh - nový konec nevymyslel, ale ve strýčkem vyhlášené rodinné soutěži vyhrál.

Číst se naučil až v osmi letech. Jako dítě psal o dějinách rodné země. Otec rukopis dokonce vydal, když bylo Robertovi teprve šestnáct. Do školy moc nechodil, raději hltal Příběhy tisíce a jedné noci. Nenapadlo ho, že jednou napíše Nové příběhy tisíce a jedné noci.

Co ještě četl? Sira Waltera Scotta, Shakespearovy hry, Jamese Fenimora Coopera, Alexandera Dumase. Zajímavé je, že do tohoto výčtu náležel i autor Bezhlavého jezdce a dalších pre-westernů – „kapitán“ Thomas Mayne Reid. Žádný kapitán to nebyl, podobně jako později ani Karl May nebyl doktorem, zato znal osobně Edgara Allana Poea, přátelili se. Poe o tom uveřejnil svědectví, kde ho obdivuje jako barona Prášila. Nicméně mu s napětím naslouchal, Reid disponoval právě tou fantazií, na jejíž nedostatek si Stevenson v mládí naříkal.

Na málo podnětů si stěžovat nemusel: díky „slabým plicím“ se mezi třináctým a sedmnáctým rokem ocitl nejenom na jihu Anglie, ale také na Kontinentě. Pozoruhodná povídka Will ze mlýna vyšla z úžasného výhledu na Grennerský průsmyk v Tyrolsku, který se mu naskytl ve třinácti letech. Domníváte se, že by napsal totéž, kdyby tam dorazil až dospělý?

V duchu vidím ten průsmyk a podobný kraj na dobovém obraze Johna Bretta Val d' Aosta. Nejde nakonec o reálie, nýbrž o atmosféru. Když jsem povídku četl poprvé, byl jsem šokován a říkal si: I tohle stvořil můj milovaný Stevenson, i tenhle příběh pasivity a odevzdané samoty?

Opětovně jsem povídkou listoval a uvažoval o Willově nenaplněné lásce. Někteří hrdinové, zdá se, zůstanou opravdu sžiti s rodnou krajinou, jako jsme chtěli nechtě poutáni osudem, vzhledem, neviditelným ledovcem, čímsi vyšším.

Umět žít? Znamená to umět dobře zahrát i se špatnou kartou, kázal Stevenson a jeho barvitý život je ukázkou podobné hry. Opravdu ale se špatnými kartami?

Toť otázka! Otec promptně vydal jeho dětská díla, Robert pocházel z velmi dobrých poměrů. „Šlapu proti osudu!“ říkáme, ale ve skutečnosti neprovádíme nic, než co jsme provést museli. Možná. Willa ze mlýna najdete v knize Pavilon na písčínách. Tyto nápady vyšly ve Vyšehradu na cigaretovém papíře! Na deskách je autorův podpis. V tomto vydání jde o překlad Hany Šnajdrové-Bílkové a Břetislava Hodka s ilustracemi Františka Tichého. Willovi náleží první obrázek. Příběh má tři kapitoly: Planina a hvězdy, Farářova Marjory a Smrt.

Také ke smrti dojdeme.

Klub sebevrahů

Oxfordská antologie anglické literatury z roku 1973 má dva tisíce stran, ale o Stevensonovi se nezmiňuje. Kdyby aspoň slovem. Vůbec! To už stojí za vykouření Robertovy dýmky i za zamyšlení. Ignorovaný spisovatel je totiž šestadvacátým nejpřekládanějším autorem světa a v tomto ohledu překonal i Poea. Víím, víím, všelijak neznačí kvalitu, ale on géniem byl – minimálně géniem intenzity. Navzdory tomu, že se jako člověk zdá být nedešifrovatelný.

„Asi na mně musí být opravdu něco vadného, protože jinak bych nebyl tak populární,“ napsal příteli, spisovateli Henry Jamesovi. Počátkem i koncem jeho evangelia bylo dětství, jak James zdůraznil, ale každé dětství musí být dříve anebo později zničeno (jako Kartágo). I zde?

Děd po meči olemoval západní pobřeží Skotska pětadvaceti majáky. Zachránily tisíce životů. Nej-slavnější se vypíná na vražedném útesu Bell Rock. Vnuč měl převzít zářnou pochodeň rodu, šel proto studovat strojní inženýrství na edinburskou univerzitu, ale děd ani otec se vítězi nestali. Louis, jak se podepisoval od osmnácti let, přestoupil na práva. V pětadvaceti skončil advokátskými zkouškami, praxi ovšem nikdy nevykonával. Určité znalosti práv,

pravda, postřehneme ve vánočním příběhu Nehody Johna Nicholsona, v Nepravé truhle, v Catrioně i jinde. Nastoupil však dráhu spisovatele, a to již o dva roky dříve – po setkání s kritikem a básníkem Sidney Colvinem, jeho o šest let starší přítelkyní France (Fanny) Jane Sitwellovou a jejím synem. Paní Sitwellová byla dáma oduševněle krásná a velmi inteligentní, bývala žena jednoho pastora, s nímž vedla nešťastný život. Jsouc o deset let starší než Stevenson zahrnula ho vroucí něhou a upřímným pochopením. Louise její přátelství vytrhlo z duševní osamělosti a vnitřních zmatků. Vrátilo mu naději a chuť k životu. Colvin ho uvedl do redakcí časopisů a do londýnské literární společnosti. On a Fanny mu poskytli určitou motivaci, on sám se ale ještě učil. Přispěl do Encyklopedie Britanniky heslem Béranger.

V létě téhož roku poznal díky bratranci uměleckou kolonii v Barbizonu u Fontainebleau, ráz jeho díla už pak měl zůstat francouzský. Nešlo o revoltu, šlo o módu. Nestál proti světu, historik Kellner ho nicméně přirovnal k cestovateli Burtonovi, „bez jeho divokosti“. Měli hodně společného.

Stevenson roku 1874 uveřejnil esej o románech Victora Huga, ve člunu zkoumal Hebridy ve společnosti Sira Waltera Simpsona, autora Umění golfu. Roku 1876 pluli v kánoji po řekách Sambre a Oise z Antverp do Pontoise a z proudu vypučela kniha předcházející o jedenáct let Klapkovy Tři muže ve člunu. Pozdější Cesty s oslicí v Cévennách jsou prvním trampským cestopisem.

Realitu líčil záměrně impresionisticky, ale psát výhradně o vlastních pocitech z cest mu nestačilo, proto roku 1878 uveřejnil – vedle studie o Waltu Whitmanovi – i cyklus povídek Klub sebevrahů. Máme-li jej srovnat s čímkoli předchozím, nutně musí dojít ke srážce s králem vypravěčů a zápletek W. W. Collinsem, přítelem Dickensovým, ale ocitneme se i ve společnosti Francouzů. Náleží k nim i „vynálezce“ detektivního románu Émile Gaboriau, brakopisec Fortuné du Boisgobey (1821-1891) nebo Pierre-Alexis, vikomt de Ponson du Terrail (1829-1871), tvůrce podivuhodného Rocambola a Klubu Srdcových spodků. To byly obecné vzory, hrdinou Klubu sebevrahů se však stal princ Florizel z Bohemie vypůjčený pro změnu ze Shakespearovy Zimní pohádky.

Svébytný umělec Oscar Wilde o něm prý nikdy nemluvil jinak než jako o skutečné osobě. Byl dandy, ale jen zčásti, stal se předlohou Wilhelma Gottsreichema Sigismonda z Ormsteinů alias

velkovévody z Cassel-Falsteinu, dědičného českého krále z vůbec první holmesovské povídky Skandál v Čechách. Vraťme se ale mezi Sebevrahy.

Sestávají z Příběhu mladíka se smetanovými dorty, Příběhu lékaře a lodního kufu a Příběhu s drožkami. V antikvariátu vyhledejme kupř. překlad Petry Hankové z roku 1964.

V dětství jsem Klubu sebevrahů nerozuměl a nechápal, jak se muži (ženy členkami nebyly) mohou tak nudit, až dobrovolně riskují totéž, co hrdina verneovky Číňanovy trampoty v Číně alias Muž z Hongkongu. Absurdní! Nevím. Když vám táhne na padesát, chápete lépe, jenže takového věku se Stevenson nedožil.

Klub sebevrahů je první z jeho prací, kterými unikl „nad“ literaturu a dotvořil jisté archetypy. Začíná jedním z nejlepších odstavců anglické literatury. „Za svého londýnského pobytu získal ve všem dokonalý princ Florizel z Bohemie roztomilostí svých způsobů i uváženou štědrostí oblibu u všech tříd. Už jen podle toho, co se o něm vědělo, to byl člověk pozoruhodný, a to šlo jen o částku toho, co všechno dělal. Princ z Bohemie byl za normálních okolností vždycky klidný a díval se na svět asi tak filozoficky jako oráč na poli, nicméně měl v sobě větší smysl pro život dobrodružný a excentrický, než jaký mu byl rodově určen. Občas, když dostal špatnou náladu, v žádném londýnském divadle nehráli nic legračního a roční období nebylo vhodné pro sporty, v nichž nad všechny soupeře vynikal, zavolal svého důvěrníka a prvního podkoního plukovníka Geraldina a poručil mu, aby se přichystal: večer půjdou mezi lid (v překladu Břetislava Hodka).“ Co to čteme? Ovšemže parafrázi Tisíce a jedné noci uzmutou Orientu, danou pro pomyslná ústa Anglii. Sice nám ho přibližuje, že je hrdina odsud, ale souřadnice času se vzdálily a kolorit vnímáme užasleji než tehdejší Londýňan. Lou, jak si dovolím Stevensonovi důvěrně říkat, se ale do „arabského vypravěče“ nevcífoval s potížemi: když prvně zavítal do Londýna, přišel mu jako „Bagdád nad podzemní drahou“ – a jenom netušil, že inspiruje i O’Henryho, který později stvoří prózu o Bagdádu na Hudsonu.

Klub sebevrahů je kouzelný cyklus, ale titul po právu náleží jen první z tří povídek. Zbylé jsou „nastavená kaše“. I tvůrci pohádek, pravda, vršili a řetězili. Je to polovědomý záměr. A tím končí (praví můj arabský vypravěč) Příběh o mladíku se smetanovými dorty, který je v současné době spokojeným majitelem domu ve Wigmore Street, Cavendish Square (číslo z pochopitelných důvodů zamlčuji), dočítáme se, a kdo chce

sledovat další dobrodružství prince Florizela a předsedy Klubu sebevrahů, ať si přečte Příběh o lékaři a lodním kufru.

Jako dítě jsem si představoval onoho Araba na koberci uprostřed tržiště dávného Bagdádu, jak pábí o mytickém, pro něj neznámém Londýnu budoucna, vstává, odchází, posluchači se rozcházejí a nic nevybuchne. Ale máme rok 2012, také Pohádky tisíce a jedné noci jsou v Česku nově vydány. Víc byla tenkrát povídka čtena v Londýně a tam také končí (poznává můj arabský vypravěč) příběh o lékaři a lodním kufru, přičemž já vynechávám několik úvah o síle Prozřetelnosti, která je v originále důležitá, ale našemu západnímu vkusu nevyhovuje. Dodávám, že pan Scuddamore začal stoupat po žebříku politické slávy a podle posledních zpráv se už stal ve svém rodném městě šerifem.

Stevenson udělal Florizela hrdinou také druhé série Nových pohádek a v jejich rámci i Rádžova diamantu, čímž ovšem vyčaroval paradox. A ne? Je to Arab, kdo líčí Londýnu osud relikvie zvané Oko východu, ale jde o osud západní. Tady sleduje pouť kamene, cyklus sestává z Povídky o lepenkové krabici (kde Florizel nevystupuje), Povídky o mladém muži duchovního stavu, Povídky o domě se zelenými záclonami a z Dobrodružství prince Florizela a detektiva. Ústřední kapitoly jsou přitom od sebe rozřazeny: proti všem pravidlům svého umění, dočítáme se, přerušuje náš arabský vypravěč povídku. Nesouhlasím s takovým počínáním a zavrhuji je, ale musím se řídit originálem. Čtvrtá kapitola obnáší jen pár stran, a tak napodruhé vzniklo ještě méně než triptych a... princ se nikdy víc nevrátil.

Svatba a Ostrov pokladů

Na sebevraždu nejspíš také pomyslel, jako každý z nás, ale usmrtit se Stevenson podle všeho nechtěl, ba naopak. Zůstával extrémně živý. Zde rozum ztrácí moc, a proto neplývejte argumenty. Stačí, když řeknu, že jde o milostnou záležitost, měl napsat v románu Sv. Ives. Šestadvacetiletý Alexandr Grin z toho udělal motto Jessie a Morgiany. Dávno předtím potkal ještě živoucí Lou ve Francii o jedenáct let starší malířku Fanny Matildu Van de Grift Osbournovou z Indiany, kde se narodila, a z Nevady, kde s manželem měli dům a hledali stříbro. Byla holandského původu, poprvé se vdala jako šestnáctiletá, soužití s manželem se přestalo

později dařit. Měla mladšího syna a dospívající dceru Isobel, u které se zastavme.

„Belle“ se roku 1879 v Americe vdala za herce Josepha Stronga, spolu měli syna Austina, budoucího dramatika. Po třinácti letech se rozvedla.

Fannin syn Hervey zemřel v roce 1875 na tuberkulózu. S Louem se znovu potkala o dva roky později, v srpnu 1878 se však vrátila do Ameriky. Navzdory nepochopení přátel, otce i příbuzných, kteří ho odsoudili, sestoupil Stevenson po jistém váhání do nepohodlného podpalubí a plul za ní. Z New Yorku do San Franciska jel vlakem a produktem celé roční odyssey se staly knihy Přes pláně a Amatérský emigrant. S dominantní a mužnou Fanny se našli. Vzali se v květnu 1879 a svatební cestu strávili na severu údolí Napa v dnešním Státním parku Roberta Stevensona, kde si pronajali srub. Kvůli financím žili dva měsíce ve zchátralé noclehárně v opuštěné hornické osadě na úbočí hory Sv. Heleny. Zázitky zachytil v Usedlících ze Silverada. V Muzeu R. L. Stevensona si lze počínaje rokem 1969 prohlédnout truhličku, na které se Lou učil truhlařit, zatímco jeho šachy jsou atrakcí muzea v přímořském Monterey. Tam čekal v penzionu (dnes French Hotel), až se Fanny rozvede.

Literárně důležitější nežli zveličovaná romance je ale tamní místopis. Kubánci možná řeknou, že Ostrov pokladů je ten jejich Ostrov mládeže (Isla del Tesoro) alias Papoušků, ale co nebývá jinak? Už J. S. Stewart odhalil ve své disertační práci z roku 1921, že Stevenson „zužitkoval“ mys Point Lobos (právě u Monterey) a celá dnešní rezervace se mu stala rezervoárem nápadů (nejde o žádnou dodatečně svévolnou konstrukci senzacechtivých Američanů). Ptačí skála odpovídá Ostrovu Kostlivců, cypřiši porostlý kopec Velká bahně zas Dalekohledu. Ale zpět do života:

V srpnu 1880, kdy mu vyšla i geniální próza Pavilón na písčínách a práce o názorech Henry Davida Thoreaua, se Robert Louis Stevenson přeplavil se ženou a synem do Edinburghu. Jak byl uvítán? Nu, loňský útěk mnohé pobouřil, ale Fanny si rodiče dokázala získat. Smířila otce se synem a Lou měl napůl vyhráno. Ženu a syna vykreslí autor později ve variaci na příkázání „nepokradeš“ Franchardský poklad.

Přestože ho lékař od psaní odrazoval, vydal v následujících dvou letech hned tři knihy. V druhé polovině roku 1881 nakreslil za deště ve skotském Braemeru pod vlivem dvanáctiletého Lloyda ještě mapu a příběh Lodní kuchař z Ostrova pokladů (The

Sea Cook of Treasure Island) poté dopsal ve švýcarském Davosu. Román vycházel na pokračování v časopise pro mládež Young Folks v letech 1881-1882 pod vymyšleným jménem kapitána George Northa. Začíná: „Panu S. L. O., americkému gentlemanu, podle jehož klasického vkusu bylo vytvořeno následující vyprávění, které je mu nyní na oplátku za nesčetné hodiny radosti a s nejrůznějšími pozdravy věnováno jeho milujícím přítelem, autorem...“

Stěží si dnes uvědomíme, nakolik se dílo vymklo všemu předcházejícímu. Napětí se stupňuje a toto napětí se ještě více prohlubuje i v životě tvůrce. Jimův vztah k morálně rozpolcenému kuchaři je ve své rozporuplnosti poutavý. Etické dilema autor instinktivně řešil stále, lze ho v mnohém srovnávat se spisovatelem Josephem Conradem, jenž se ostatně jeho prózami z „jižních moří“ inspiruje.

Teprve knižní vydání Ostrova pokladů Stevensonova proslavilo. Co tomu napomohlo? „Důsledky porážky na hoře Majuba v roce 1882 v počátcích doby dobytých,“ míní Kellner, „se projevovaly i v krásné literatuře. Vzdělané čtenářstvo počalo shledávat realistický domácí román krotkým, líčení společnosti do omrzení nudným a události na faře a v zámku bezvýznamnými. Pociťována byla rozmrzelost z jednotvárnosti úzce ohraničeného anglického klidu a touha po rozšíření obzoru, dobrodružství, nebezpečí a světe činů.“ První vlna těchto nálad povznesla Stevensonova, sedmá a nejsilnější učinila reprezentantem desetiletí Kiplinga. Když román roku 1883 vyšel poprvé knižně, psala kritika o velké autorově imaginaci a Lou byl po zbytek života provázen obdivem, ale Swinnertonova adorace v Edinburgh Review v roce 1914, kdy umřela Fanny, zůstává nadlouho poslední. Po většinu století byla „kniha o kuchaři“ vnímána coby dětinskost až podivínství, jako dutá staromódnost, a kvůli modernistce Virginii Woolfové zůstal Lou vykázán ze školních osnov. Náladově, avšak geniálně vrátil Lou literaturu přirozenosti i fantazii. Pokud fantazii rozum clonící, pak nevdá! Ostrov pokladů je bravurním kouskem i mistrnou kompilací, závřením a definitivním uzavřením řetězu dobrodružných knih o pirátech.

Bohorovně na ně navázal. Ale i Poe a Shakespeare si přece půjčovali. V eseji Má první kniha, který se stal úvodem Ostrova pokladů, Lou otevřeně přiznal prameny, z nichž čerpal. Z Robinsona si půjčil například papouška skřehotajícího „Samé dukáty!“, z Washingtona Irvinga ukradl Billy Bonese, ze Zlatého brouka nápad s kostlivcem nastrčeným místo

směrovky (i když je pravdou, že Poe píše jen o lebce přibité hřebíkem na platan). Z Kormidelníka Vlnovského uzmul srub zbudovaný na opuštěném ostrově i další motivy. Z Kingsleyho knížky Konečně: Vánoce v Západní Indii vzal nebožtíkovu truhlu. Na Tobiasi Smolletta odkázal příjmením kapitána Hispanioly, ale zdrojem je také zapomenutý Marryatův napodobitel William Henry Giles Kingston (1814-1880) a jistěže i Ballantynův (1825-1894) Korálový ostrov, který pak bude – spolu s Hughesovou Vichřicí na Jamajce i kadlubem Goldingova Pána much.

Nobelovu cenu jako Golding ovšem Stevenson ještě dostat nemohl. Když psal Ostrov pokladů, večer co večer předčítal u krbu kapitolu. V Lloydovi budily nadšení, ale uhranul i otce. Ten dokonce vyhotovil seznam věcí z Bonesovy truhly a navrhl pro Flintovu loď jméno Mrož.

Ostrov pokladů připomíná precizně vybroušený démant, ale každá krása má mít kaz, jak připomínal už Poe. Vznesu výhradu k Jimovu Dobrodružství na moři, kde se během několika stran ocitáme v určité „vycpávce“. Došlo k tomu v důsledku Stevensonovy tvůrčí metody. Předem připravil seznam kapitol a ty pak pod názvy dopisoval. Ale i tyto pasáže nakonec souzní s dušemi námořníků a plachtařů.

Problémem se ovšem staly chvíle, kdy jím oblíbená ich-forma přešla z úst Jima Hawkinse do úst jeho patrona, dr. Liveseye. Jak Lou přiznal, tady se zadrhl. Řešení ho napadlo a zhostil se ho se ctí, dočasná změna perspektivy knize prospěla též chvílemi mamonářštějším vnímáním pokladu. Ich-forma svádí k nadinterpretacím a lze si představit Jima také jako krajně nedůvěryhodného, ba prolhaného vypravěče. Je to jistě salónní úvaha, vede ale k myšlence, jestli se hoch nedělá lepším a zda nebylo v „originální imaginární realitě“ vše jinak. Nepaktoval se kluk nakonec s Izraelem Handsem a piráty ve srubu? Líčí vše pravdivě? Už nelze obejít lodního kuchaře Dlouhého Honzu a nevšimnout si jeho rozpolcení a „děsivě milé“ ambivalence, která je postupně umocňována právě prostřednictvím jeho styků s hochem. Jde přece o zákeřného vraha! Jekyll a Hyde vězí uvnitř lodního kuchaře „Stříbrného“, ale taky v autorově alter egu a „démon od plotny“ ve finále uniká spravedlnosti s pytlek dukátů. „Prosekal nepozorovaně pažení,“ čteme překvapení, ale také se tu zpívá a z Pokladu na ostrově, jak titul přeložila Hana Šnajdrová v roce 1954, každému utkví šlágr:

„Na černé rakvi patnáct chlapů popíjí,
jo – ho – ho, ať teče rum.“

Také jste píseň vnímali jen coby metaforu pirátského zaměstnání? Inu, Černá Rakev je reálný podlouhlý, dvouakrový ostrůvek u Kuby, kam byl za vzpuru vysazen skutečný Bill Bones. Taky jeho kumpány vylodili. Každý obdržel láhev rumu a šavli. Že to zní lidsky? Nešlo o akt milosrdenství. Rum umocňuje žízeň a šavlemi se měli šílení porubat, vždyť žádný jiný zdroj pití a obživy na rakvi z černého kamení nebyl. Hadi ano. Je tudíž podivuhodné, že muži přežili. Měsíc prý srkali rosu a dešťovou vodu, jedli hady, kraby i želvy, načež se kolem vracela s nekrofilní zvědavostí jejich vlastní loď - a zbožný kapitán se ustrnul. Stevenson tedy, jak vidíme, nečerpal jen z beletrie.

Totéž nelze tvrdit o jeho rutinním napodobiteli Arthuru D. Howden Smithovi. Ten roku 1924 uskutečnil sen mnoha čtenářů a rekonstruoval příběh, díky kterému se Flintovo zlato ocitá na ostrově. Smith byl pečlivý a vyšel ze všech Stevensonových zmínek. Zlato z Porto Bella vyšlo česky roku 2001 pod titulem Zlato kapitána Flinty (slovensky už 1987), častěji se ovšem psala přímá pokračování. Strukturu původní knihy snaživě napodobila Silverova pomsta (1978, česky 1987 pod názvem Pomsta Honzy Silvera) z pera Roberta Arthura Leesonova s již dospělým Jimem, který opět „předá slovo“ dr. Liveseymu a zažije dobrodružství na moři i na ostrově.

Literárně kvalitnější pokračování vytvořil Harold A. Calahan: Návrat na Ostrov pokladů (1935, česky 2001). Parafrázoval zde i mnohé tituly původních kapitol, v jedné z nich dokonce dojde k Návratu Černého psa. Ano, právě ten mi jako klukovi chyběl.

Z bezpočtu adaptací máme každý jednu nejoblíbenější, pro mne se jí stal film Frasiera Hestona obsazený jeho synem Charltonem, ve kterém má krátký výstup slepce i Christopher Lee. Lepší je ale snímek z roku 1972, kde Silvera představuje Orson Welles a Bena Gunna Jean Lefèbvre. Roku 1982 přenesla bulharská Planeta pokladů děj do kosmu a udělala to lépe než stejnojmenný, o dvacet roků mladší americký film.

A Stevenson? Vynálezu filmu se dožil, ale vůbec to nevěděl.

Protože se k smrti nerad opákoval, věnoval se jako úspěšný prozaik také zhola nepirátské poezii.

Dítě tak samo

Po příběhu lodního kuchaře, jehož vysokou figuru přetavil František Běhounek roku 1944 v dojemnou postavu Morrisona z Robinsonů z „Kronborgu“ (a tedy v hrdinu s podobnou ambivalencí vůči chlapci), charismaticky vytáhlý Stevenson zaměstnal manželku a sepsali Muže s dynamitem alias Ještě novější příběhy tisíce a jedné noci. „Možná laskavý čtenář bere do ruky tento svazek, aniž by znal jeho předchůdce,“ dočítáme se v překladu Luisy Baštecké z roku 1927, „ale je-li tak nešťasten, můžu mu přinejmenším dát malý pokyn. Nalezne-li na následujících stránkách narážky na jakéhosi Theofila Godalla z Tabáčnického stánku v Rupert Street v Soho, ať je připraven poznat nemenší osobnost než prince Florizela, kdysi jednoho z evropských magnátů, ale teď svrženého z trůnu, vypovězeného z vlasti a ochuzeného.“

S reálnými poměry v Rakousku-Uhersku si autor, jak vidno, hlavu nelámá, s Fanny neměli vrásky ani z rizika nastavované kaše. On sám složil Dětskou zahradu veršů a dedikoval ji vlastní chůvě. Brilantně v ní navázal na Básně pro děti sourozenců Mary a Charlese Lambových, hlavně však na Písně nevinnosti Williama Blacka. „The rain is raining all around,/ It falls on field and tree,“ rýmuje o dešti. „It rains on the umbrella here,/ And on the ship at sea.“ V anglosaském prostředí se kniha stala klasickou oslavou dětského vnímání a roztavila fádní svět dospělých v původní magii. „Běháme po lukách a zdá se nám, že travou/ plují tři lodníci po moři do dále,“ parafrázoval Josef Brukner. „Ve váncích zvlněnou a blyskotavou/ hladinou louky se na cestu vydali... Pozor/ Zde eskadra s nákladem sladkých datlí!/ Stádo krav hnalo se proti nám po humnech./ Rychle pryč, kdo to ví, zdali se nepomátly,/ a vrátka přístav jsou a zahrada náš břeh!“

Až Stevenson zemře, bude Chestertonovi dvacet a právě on uvidí poezii „destilovanou“ očima dětí jako poezii každodennosti (včetně krejcarových krváků, kterým se tak nebezpečně blíží Muž s dynamitem). Chesterton výslovně Loua pochválí, že uměl „jako jediný psát o vzrušující náladě chvíle, kdy se oči velkoměsta rozsvěcují jako oči kočky“. Ještě lépe však píše o přírodě a bezstarostně přirozeném dětství. „It is very nice to think/ The world is full of meat and drink,/ With little children saying grace,/ In every Christian kind of place.“ Což bych volně přeložil: „Jak

je milo pomyslet,/ že je dobrot plný svět/ i děťátek
před jídlem/ modlících se v kostele.“

Zatímco Louovy balady nejsou výrazné, třebaže Ticendoroga se stala předmětem všeobecného obdivu, dětské verše ze „sadů“ neinspirovaly jen J. V. Sládka, nýbrž obletěly svět jakoby odečítány rovnou ze rtů vesmíru, který s nimi na barda počkal, ač sám věděl, jak marná je lidská vzpoura proti růstu, proti dospívání i proti odumírání. „Až budu velký, odjedu prostě/ na poušť, kde písek roste,“ parafrázoval říkanku Cesta zjara Pavel Šrut. „Kde je jen písek a jeho stín/ a prázdná města s náměstím,/ kde ze všech dětí, princů a kominíků/ stali se vážní a dospělí lidé v mžiku,/ kde na ulici, jak už víš,/ nepotkáš dítě ani myš,/ tam, kde se pokojně dlouhá noc snáší/ a všechny lucerny tichounce pláčí.“

Verše otištěné v Materídoušce tehdy uvedl Z. K. Slabý a psal o Stevensonovi: „Ani jediná z jeho knih nezestárla a stále otvírají dveře do pohádkových komnat odvahy, tajemství a krásy. Setkáte se s nimi v životě ještě nejméně čtyřikrát. Ve třinácti, kdy poplujete na Ostrov pokladů, a později nezapomenete ani na Klub sebevrahů, Únos a...“ Už už chtěl napsat na Jekylla a Hyda, ale neudělal to. Snad proto ne, že děti byly nevinnější? Snad proto, že určité Jekylllem sublimované záležitosti náleží až dospělosti, jak to vnímal i Jan Skácel (A znovu láska)? „Pokus se jako dítě bát/ Na zlý strach kolem zapomenout/ a na ten krásný vzpomínat.“

Možná. Z. K. Slabý sice Hyda zatajil, ale my se běsům Londýna podívejme na kobytku, ať se dlouhá noc přenese z Louových veršů do prózy, ať fiaky vyjedou a lucerny ať opravdu zapláčou, když se pod nimi netvor na rohu srazí s malou holčičkou.

Dvě tváře doktora Jekylla

„Dvě nejděsivější události v literatuře? Robinsonův objev stopy neznámé nohy v pobřežním písku a úžas doktora Jekylla, když po probuzení zjistí, že jeho ruka položená na pokrývce se změnila v chlupatou ruku pana Hyda,“ napsal Stevensonův přítel, spisovatel Marcel Schwob. Podle legendy pěstované rodinou inspiroval Podivný případ doktora Jekylla a pana Hyda (1886) sen. Bude to možná pravda, ale autor sám dodává, že ze snu zbylo málo. Kohosi jen cpali do skříně (což neodpovídá) a honili bledého zakrslíka. Působil dojmem zrůdy, zrůdy se zlem vepsaným do

tváře, vyprávěl Lou manželce. Spáchal zločin, před očima pronásledovatelů pak spolkl prášek a já věděl, že změnil podobu. Ty jsi mě probudila.

Hezká legenda? Snad. Ale zlověstný běs nočního Londýna, ze kterého se stal archetyp, moduloval osud i na reálném hrobě edinburského radního Willa Brodie (nar. 1741), jenž byl umělecký truhlář, diakon korporace řemeslníků a dokonce i správce kostela sv. Jiljí. A taky ovšem „eso podsvětí“.

Bydlil v Brodieho ulici (pojmenované po jeho otci) v domě uprostřed zahrady (Brodie`s Close). V jedenačtyřiceti letech zdědil i domy v High Street. Záliby? Ženy a sázky na kohoutí zápasy. Kohouty k tomu účelu také choval a trénoval. V Cantově uličce měl milenkou Anne Grantovou a tři děti. V Libertonské ženu a dva syny. Navzájem o sobě nevěděly, natož, že jistí alibi. Za dne starosta, za nocí lupič. Nespal. Vykrádal domy.

K první akci ho ponoukla oprava schránky v bance. Vrátil se tam za tmy a pak řádl dál. Léta. Roku 1786 s kumpány dokonce „šlohl“ i stříbrné žezlo edinburské univerzity. Proдали ho do zahraničí. V radě města se Brodie „opravdově“ rozhořčil. Byl jako Jekyll?

Asi ano. Po dalším vloupání vláda vypsala odměnu sto padesát liber pro komplice, který udá ostatní, a slíbila mu svobodu. Něco jako causa Heydrich a Čurda, ale Brodieho nezastavili. Ani městský šerif, ani sto dvacet mužů stráže. A policie? Neexistovala. Démon se bavil dál. Zjara 1788 chtěl vykrást i Ústřední berní úřad pro Skotsko v Chessel`s Court, kde se shromažďovaly daně. Banda vtrhla dovnitř, ale nenašla tajnou zásuvku v pokladníkově stole. Ostrouhali. Zklamaný komplic promluvil, Brodie prchl do Londýna. Vypsali dvě stě liber šterlinků na jeho hlavu, ale plul už do Ostende jako John Dixon. Bohužel poslal tři dopisy přátelům po obchodníku tabákem Geddesovi, ten ho poznal v novinách a dopisy otevřel, identifikoval cíl Brodieho plavby, zpravil nejvyššího soudce a ptáčka lapili v Amsterdamu, odkud chtěl plout do Států. A pozor, soukromý detektiv ho načapal ve skříni.

V jeho procesu se soudcem stal lord Braxfield zvaný Šibenice, který Stevensona inspiroval k Weirovi z Hermistonu. V žaláři Willa navštívil jakýsi Degravers z Francie. Prý ho po smrti vzkřísí. Uvěřil tomu diakon? Možná. Před popravou 1. října mu felčar dělal na spánek a na ruku znaménka. Vidělo to čtyřicet tisíc diváků. Brodie katovi pomohl s oprátkou. Ničeho se nebál? Oběšen byl napotřetí. Podle pověsti v jeho vlastním skladu dřeva poté došlo k resuscitaci a Brodie

byl pak ještě viděn v Paříži. Ve skutečnosti ho do šarlatánovy laboratoře dopravili se zlomeným vazem. Do krku si asi před popravou vsunul felčarovu stříbrnou trubičku, stěží ale měl okolo těla „dráty“, aby zmírnil škusnutí při otevření propadla, jak se tradovalo. Ještě za Stevensonova dětství se vykládalo, že šibeničnickův duch nemá pokoj, bloudí ulicemi (jako Hyde), škemrá za odpuštění a chůva Cummy, kterou Lou označil za „druhou matku a první manželku“, říkávala: „Přijde Brodie a bude to čert!“

O truhle v dětském pokoji zase Stevenson slýchal, že je Brodieho dílem. Když ho chůva brala do Muzea spolku starožitníků, vídal i běsovu zlodějskou lampičku a pětadvacet paklíčů. „Byly však Brodieho hlavním cílem peníze?“ ptal se autor článku uveřejněného už po exekuci. „Nelákalo jej spíš samo zlodějské umění?“ Vypadá to tak. Brodie byl skutečný Meckie Messer (Macheatch) a život asi opravdu napodobuje umění, jak řekl Wilde. Žebrácká opera Johna Gaye byla již tenkrát populární, také její hrdina uniká popravě útekem do kolonií a najdeme ho o rok později i v další autorově hře Poll. Je fascinující, že nejen za panem Hydem stojí „Meckie“ Nůž. A Brodie? Nikoho nezabil, ale dvě tváře měl. Vyměňoval své masky se smrákáním. Denní – gentlemana z klubu, kam chodil i Samuel Johnson a jeho životopisec Boswell, noční – dobrodruha se šperhákem. Hyda ze skříně. Dábla z krabičky. Legenda se v Edinburghu tradovala. Stevensonův otec popravu už nemohl sledovat, ale rád líčil chmurné detaily, když měl dobrou náladu, což, pravda, nebylo na denním pořádku, neboť i on byl rozpolcený a čas od času explodoval radostností, z níž se však řinuly ostny sarkasmu. Jakmile však otcova energie vyprchala, stával se Thomas Stevenson (nar. 1818) opět Jekyllem a bigotním puritánem. Melancholikem děsícím se d'ábla v sobě, anebo snad v konírně i v komíně. Zprava přísný, zleva se dopustil fatálního rozmazlení jedináčka. Nejen on, ale i máti se o Loua ukrutně báli, a tak ho hýčkali a izolovali. Ještě i v Americe ho papínek zachránil telegramem slibujícím roční rentu.

Lou sepsal hru o Brodiem už ve čtrnácti letech a přepracoval ji se svým literárním agentem, životopiscem (a částečným vzorem Silvera) Williamem Ernestem Henleym do pěti dějství s titulem Diakon Brodie. Edinburská premiéra proběhla roku 1884 a drama bylo uvedeno v Londýně, New Yorku, Chicagu i Montrealu. Propadlo.

„Nevěrojatný kus s pomíjivými výjevy i charaktery,“ vyhodnotil její „efekt“ G. B. Shaw, ale útržek oné látky jménem „vnitřní mravní rozpolcenost“ měl v Louově životě sehrát klíčovou roli.

Navíc nejen puritánský otec, ale ani syn neovládal výkyvy nálad a měnil se pak před očima. „Jeho oči jiskrně zářily, tvář se ale čerila ustavičnými změnami výrazu. Životné tělo se jistě ani nechtělo bránit setrvalému pohybu. Proč? Byl projevem nervozity, ale i chorobnou, psychickou křečí a vnitřním démonem. Jeho nejtypičtější vlastností zůstala zvláštní až čarovná vitalita, pro kterou byl obdivovaným a velmi vítaným společníkem,“ shrnula Andrea Poláčková v doslovu k eseji Obrana zahalečů. Stevenson miloval společnost i chvíle, kdy se stával králem neúnavných debatérů, a vyznával mladickou vznětlivost. Mohl však stejně fungovat od rána do večera? To by uměl leda čert a Fanny světu prozradila, jak býval rezervovaný a chladný. Není také sporu, že se opakovaně duševně trápil a stával se nedůtklivě podrážděným prechlivcem, „autorem bestiáře“ (P. Šrut) a Hydem. Ale byl i ješitný. Našly se výjimky, většinu lidí si oblíbil až pro jejich zájem. Přes nesporný společenský talent a potřebu sdílnosti zůstal uzavřený a s málokým si rozuměl. Neměl důvěrných přátel a jeho osamělé dětství městského jedináčka obklopeného přízraky vlastní fantazie zanechalo na něm nesmazatelné stopy.

Šlo však jen o přízraky? Ne. Diakon Brodie sto let práchnivěl v hrobě, ale soused přede dveřmi byl divný hrbáč, z něhož na Loua dýchla hrůza i v „pravé poledne“, a když hoch večer usnul, spatřil „zarostlou příšeru nepřipomínající jakoukoli lidskou bytost, která hrubě gestikulovala“. Šlo o vědmu, ale pojednou se z ní stala strašlivá pradlena. Jindy do domu zavítal uhlažený Francouz a Lou ho pokládal za surového vraha, který láduje opiem sýrové topinky a chlápci je vlídně nabízí: „Ochutnej!“

Ale zpět do reality. Jakkoli je Ostrov pokladů už legendou, původně se ho prodalo jen 5 600 výtisků.

Následující Kníže Otto je stylizovaně rokoková báchorka z fiktivní německé země lesů, a nemohl se měřit ani s ní. Snad i proto, že vznikl v nejšťastnějších chvílích Stevensonova života v jižní Francii. Odtud se Lou přesunul na necelé tři roky do lázní Bournemouth v Dorsetu v jižní Anglii, kde je pochována tvůrkyně Frankensteinova – Mary Shelleyová. Dům, kde žil, se jmenuje Skerryvore.

Co bylo dál? „Chceme další, dobrodružné čtivo,“ volali z nakladatelství Longman. Představu Stevensona

jako anděla povlávajícího na vlnivých hřbetech božích vnuknutí zapuďme. Kdepak! Také on se denně musel ptát, o čem psát dál. Lou byl „vnějškově řízený“ spisovatel, jak u nás říkával Vojtěch Steklač, jeho někdejší propagátor v časopise Pionýr.

„Dva dny jsem si usilovně lámal hlavu, jakou vymyslet zápletku,“ tvrdil později Stevenson, téma zdvojení ho lákalo od dětství. „Dlouho jsem hledal, jak vyjádřit podivný pocit rozpolcenosti, který je vlastní kterékoli myslící bytosti,“ tvrdil. A pak na to přišel!

„Píšu senzační krvák!“ zpravil vlastního lékaře, jenž ho navštívil na podzim 1885. Doktor stěží mohl tušit, že hrdinou knihy bude imaginární kolega Henry Jekyll, gentleman skrz naskrz prohnílý (aspoň v této první verzi), o to však geniálnější a schopný svou amorálnost ventilovat i maskovat. Muž proměňující se v ohyzdnou zrůdu se zrodil s křestním jménem Edward a s příjmením, které se vyslovuje stejně jako sloveso hide (skrývat se). Ztělesňoval sublimované zlo, ale je otázkou, jestli nemělo jít spíš o ventilování sexuality i některých, řekněme, úchylek. Přímočarému uchopení přece bránila jak viktoriánská doba, tak autorova povaha! Odpudivost případných deviací ovšem souvisí i se společenským konsensem a mírou pokrytectví.

„Je sex špinavý?“ ptal se daleko později Woody Allen. „Pokud ho děláte dobře, tak ano.“ Ale obdobně lze mluvit o homosexualitě a ještě níže se ponořujeme do bahna nepřírozených vztahů k dětem či nutkavé touhy mučit, za kterou se pokaždé skrývá něco jiného.

Ale vraťme se do Stevensonovy postele. Hle. Pracuje rychlostí deset tisíc slov denně. Sice nevydrží tak dlouho jako třeba Dickens, ale ani nechce. Třetí den napíše poslední tečku a radostněji než Hyde sbíhá domem, předčítá s typickým zápalem. S výjimkou Fanny je rodina stržena. „Proč mlčíš?“ ptá se Lou, a když manželka promluví, slyší: „Povrchní a šestákový.“ Lloyd později vzpomínal, jak „zbledl hněvem“ a vyrazil z dveří. Ale vrátil se: „Máš pravdu.“ Načež mrštil krvák do plamenů, čemuž se žena marně pokoušela zabránit. Opravdu došlo k té teatrální scéně? Nevíme. Nicméně Lou se pokorně šplhal zpět k lůžku a začal posedle psát druhou verzi. Psal vědomě alegorii? Ani to se nedá zjistit, snů se však nevzdal a sedmá kapitola Příhoda u okna, kde je advokát Utterson svědkem první groteskní proměny v Jekyllově tváři, je beletrizací. Jak Lou potvrdil, čerpal z podvědomí, ale znal i nevyzpytatelného E. T. A. Hoffmanna a jeho Ďáblův elixír, kde je téma zdvojení rozvedeno do dvou svazků.

Hoffmann žil v Německu pohroužen do oparu postupujícího šílenství, ale mistrně zužitkoval prvky anglického gotického románu. Jeho převor Leonard posílá do víru života mnicha Medarda a Medard oproti plánu vlastní „druhou podstatu“. Doplatí na to, stihne a strhne jej právě „virus“ žití. V próze Slečna ze Scudéry Hoffmann přidá i pařížského zlatníka René Cardillaca, který je ve dne laskavým tátou a talentovaným mistrem oboru, ale za noci se stává nízce úskočným zabijákem na břehu Seiny a předzvěstí Fantomasovou. Ano, Hoffmann uměl děsit. Sotva odevzdá Cardillac nový šperk, pokaždé ho zachvátí nevýslovný hněv. Vůči... zákazníkovi. Co ohař kráčí teplou stopou opuštěnými ulicemi (budoucí scénérie Hyda v Londýně) a kuch, noří dýku v srdce. Co vytvořil, to odnáší. Nazpět.

Dětství mi již též odešlo, ale vzpomínám, že tehdy šlo u mne i o oblíbenou četbu spisovatele Leonarda Medka, za dne také zlatníka. V noci... Medek píše. A Hoffmann? Taky psal v temnotách, i když ho žena musela držet za ruku.

Nebyl Stevensonovým jediným vzorem. Už když bylo Louovi dvanáct, vyšla i Lyttonova dvojnická próza *A Strange Story*, jejíž titul jenom rozvinul. „Zjištěno už není, zda ji četl,“ podotýká Kellner, ale připomeňme, že tentýž lord Lytton stačil inspirovat i Poea. Znal Stevenson Poeova Williama Wilsona (1838), Maturinova Poutníka Melmotha (1820), Dostojevského Dvojníka (1849) a dvojnické prózy Gogolovy a Flaubertovy? Ano! Také on se však problému dotkl už předtím v Plavbě do vnitrozemí, Villon jako hrdina Útulku na noc je sice velký básník, ale ve Stevensonově vizi skloubený se sprostým zlodějem připraveným i vraždit. Pak uveřejnil o Villonovi stejně diskutabilní esej.

Konečně je tu však i Markheim, dílo taktéž konfrontující dvojí já titulní postavy. Jak? Jde především o problematický odvar Zločinu a trestu, inspirovaný článkem o podvědomí ve francouzském časopise a lapající neúspěšně nit Dickensových vánočních povídek. Titulní hrdina vstoupí na Boží hod z mlhy Londýna do krámu a záludně skolí majitele. Vražda je vylicena snově i teatrálně a jako banálně prostý akt. A vrah? Místo aby hledal peníze, spasil se útekem, svědomí se mu zhmotní. Nahoře v domě vidí satana – dvojníka a horší část svého nitra, které vnímá lidstvo jako „námořníky propadlé na prámu kanibalismu“. „Spáchej další vraždu!“ vybízí zlo. „Tvá poslední šance! Jen pokud umlčíš ještě služku, která se

předčasně vrací Londýnem (a já ti říkám, že se vrací), neztratíš krk.“

A Markheim? Zlhostejnělý životem, kterým až dosud klesal, dojde k odlišnému rozhodnutí: „A pokud je má láska k dobru odsouzena k jalovosti, ať aspoň má nenávisť nenabude vrchu.“ Ač si vraždu i dosavadní život omlouvá před Bohem čímsi, o čem nám nic nepoví, přestává aktivně jednat a „dýkou dlouhou jako řeznický nůž“ už nebodne. Vyčká příchodu služky, která se vánočními ulicemi skutečně přibližuje „jako šibenice“, a na prahu ji vítá posledními slovy povídky: „Měla byste zavolat policii. Zabil jsem vašeho pána.“

Čteme i o „obrech“ osudových okolností, kteří ho svedli na šikmou plochu, a o tom, že jsme všichni lepší, než ono zakuklení, kterým dušení obrůstáme následkem stárnutí. Markheim sice byl strážěn také podle Brodieho, ale jen zpola. Lou mu totiž přisoudil méně hmotných statků, takže Markheim je „nucen“ rozprodávat strýcovy sbírky. Stejně jako diakon však hraje na burze a hazardními spekulacemi přijde o tisíce, ale v krámě tvrdil, že přišel za dárkem pro dámu. Obchodník nabízí zrcátko, ale hle, krám je náhle plný zrcadel a zurčení neúprosně odtikávajících hodin (z Verneova Mistra Zachariáše?). Dojde i na zmínku o osudových zásazích přírody. Dickensovská je také Markheimova vzpomínka, když v rybářské vsi vidí jarmark, kterým prošel už v dětství a jenž se mu vpil v mysl obdivným plakátem se slavnými vrahy. „Brownriggová se svým učněm. Manningsovi se zamordovaným hostem. Weare v smrtelném objetí Thurtellově,“ konkretizuje Stevenson.

Z domu naproti zazní do deště svěží, útěšný zpěv dětí u klavíru. A Markheim? Naslouchal s úsměvem - vytanula mu spousta přiléhavých představ a obrazů: děti jdoucí do kostela za zvuku vysokých tónů varhan, malí naháči na louce u potoka, děti na pasece na ostružinách, děti pouštějící draky k obloze, na níž plují oblaka... Tu se nápěv hymnu změnil a on byl zpátky v kostele. V ospalém ovzduší letní neděle slyšel vysoký, uhlazený hlas farářův (i ta vzpomínka vyloudila jeho úsměv) a on viděl ozdobné jakobitské hrobky a v presbyteriu ztemnělý text Desatera příkázání. Jak tu v domě seděl a zatoulán v myšlenkách přebíral horlivě klíče, najednou polekaně vyskočil. Obešel ho mráz.

Obcházel mráz i Stevensona, když se po manželčině odsudku vracel do postele? Asi. Skoro beze spánku psal tři další dny, zachvacován zimnicí. Sestavil nově třicet tisíc slov. Nelze zjistit, nakolik Fanny a jiní legendu opentlili, ale Jekyll was conceived, written, re-

written, re-re-written, and printed oxide ten keks, tvrdí on sám. Jekyll byl počat, napsán, pře-psán, pře-pře-psán a vytištěn během deseti týdnů.

K tomu došlo v lednu 1886. Dílo letělo zemí jako drak. Další shilling shocker, další sešit o padesátce stran. Vyšla nadšená recenze v Timesech a snad i díky ní se „brak“ stal bestsellerem. Jeho prvním. Do půl roku se rozebralo čtyřicet tisíc výtisků. A honorář? Tři sta padesát liber.

Podivný případ doktora Jekylla a pana Hyda byl nesčetněkrát adaptován a inspiroval bezpočet knih uvedených již Obrazem Doriana Graye. I Arthur Machen myslel na Stevensona, když psal Velkého boha Pana, Vnitřní světlo a o rok později Bílý prach. Líčil šok při spatření grimasy ďábla, co jukne za záclonou. Totéž děsí i v Doylevě hororu Žlutá tvář, téměř jediné kauze, kde Holmes selhal. „Na vteřinu viděl oknem jícen pekla,“ píše Machen.

Kde je Stevenson vědeckofantastický, zůstane Doyle mystikem. Kopíroval bezostyšně, jeho hrdina obejde hrůzný dům a identifikuje jej podle fasády.

A také u Machena nechávají různí Jekyllové čekat své známé před zamčenými dveřmi, zatímco... Bohorovně přejal Stevenson i finální formu písemné zповědi. Klopotně pospojovaná sada Machenových próz o Panovi je umělecky průšvih, marný pokus variovat metodu, již stvořil Stevenson svou Novou Tisíc a jednu noc. Až otrocky odpovídá Klubu sebevrahů Machenova kapitola Sebevraždy.

Na bázi Jekylla vznikl po létech i Neuvěřitelný Hulk a také Batmanův soupeř Two-Face, jenž je reakcí na Flemingovu filmovou adaptaci Hyda (1941), ve které Spencer Tracy (doplněný Ingrid Bergmanovou) toužil vystříhnout obě ega bez masky – a zklamal.

Dvojroli hrál v Londýně poprvé roku 1887 Richard Mansfield, předlohu sám zdramatizoval. Teprve pozdější americká divadelní dramaturgie dala popud k prvnímu ze sto dvaceti filmů. Jekyll vstoupil na plátno ještě za Fannina života roku 1913. K raným parafrázím náleží Slečna Jekyll a paní Hyde (1915), v Německu toto téma uchopil expresionista F. W. Murnau a natočil s F. Lugosim a F. Veidtem Janusovu hlavu (1920), ale film se ztratil. (Janus je římský bůh vchodu i východu s tvářemi hledícími opačnými směry.)

V roce 1920 hrál Jekyllovu proměnu bez make-upu John Barrymore. Tanečnice nočního lokálu tehdy oprostila téma od viktoriánské zdrženlivosti. Stan

Laurel (tehdy ještě bez Hardyho) kradl dětem zmrzlinu v Dr. Pyckle and Mr. Pride (1925).

Subjektivní kamera i sílíci bušení poeovsky zrádného srdce dodnes zaujmou v radikálně psychoanalytickém Fantómovi Londýna (1931), kde je Jekyll ztělesněním frustrace. Jeho snoubenka nezaostává, a aby se pomilovali, chtějí sňatek uspišit o den. Z poslance Carewa umláceného holí je zde i tchán a páru vnucuje anglickou zdrženlivost. Na lavičce v Hyde Parku dojde za milostného cvrlikání ptáčka k hrdinově proměně, načež je tchán zavražděn - a s ním pokrytectví a jeho svět. Tajemstvím ovšem zůstaly detaily masky sexuálně nespoutaného a vesele opičího Frederica Marche, který získal za tuto roli Oscara. Ocenění se naopak nedočkal Boris Karloff za dvojroli zlého a hodného dvojčete Gregora a Antona v Černém pokoji (1935). Roku 1947 hráli duo Tom a Jerry a v roce 1959 přenesl francouzský režisér Jean Renoir příběh bez efektů do Paříže třicátých let (Testament dr. Cordeliera). Místo Hyda děs vyvolává „klaun“ Opale (inspirovaný možná Jokerem).

Terence Fisher roku 1961 pro společnost Hammer natočil Dvě tváře dr. Jekylla a deset let nato přidali Dr. Jekylla a sestru Hyde. Parafrází Stevensonova příběhu jsou také komedie Zamilovaný profesor s Jerry Lewisem (1963) i Eddie Murphym (1996). V české inscenaci Záhadný pan Hyde (1964) hrál titulní roli Ilja Racek, Martin Růžek ztvárnil Jekylla a Oldřich Nový sluhu. Roku 1968 vznikla verze s Jackem Palancem a Denholmem Elliottem, o pět let později s Kirkem Douglasem a v roce 1981 se zrodila Krev doktora Jekylla s Udo Kierem. Po dalších čtyřech letech Rusové pominuli opět dvojroli a v roce 1989 dotáhl Anthony Perkins Hyda alias Rozparovače až na Hranici šílenství, zatímco Michael Caine zůstal distinguovaný.

Frearsova Mary Reilly (1996) s Julií Roberts a Johnem Malkovicheem je adaptací románu Valerie Martinové (1990), který sleduje události očima milující služebné. V jedné variantě z roku 1999 chce být Jekyll s přízviskem Bílý Tygr dokonce pánem hongkongského podsvětí. Roku 2001 se do kin dostal i broadwayský muzikál a pět let poté se pod titulem Jekyll a Hyde: Pravdivý příběh zrodil filmový dokument o Brodiem.

Lupiči mrtvol

Teprve Jekyll a Hyde se stal, jak již bylo řečeno prvním Stevensonovým bestsellerem. Jiného se ani nedožil. Ano, Ostrov pokladů je dodnes populární, ale jeho popularita nepřišla hned, zatímco horor o lékaři, jenž zvolna ztrácí vládu nad drogou i sám nad sebou, zastínil dosavadní dílo, včetně další vánoční povídky *The Body Snatcher*, kterou prodal do *Pall Mall Gazette* v prosinci 1884 dbaje na Poem doporučený efekt poslední věty. Za básníkem ovšem zaostal, Lupiči mrtvol bývají neprávem přeceňováni. U nás poskytli titul snad neznámějšímu sborníku světových hororů, uspořádanému Janem Zábranou a vydanému ve stotisícovém nákladu v roce 1970. „Krásně klasická hororová situace,“ psal Zábrana. „Nenápadný hřbitůvek, na hřbitůvku růvek a pár čilých, neskrupulózních a podnikavých maníků.“ Nedodal už, že celek je spíchnutý horkou jehlou a zaujme nejspíš jako další z předzvěstí Doktora Jekylla, nicméně i Rozparovače.

Na edinburské universitě studuje medicínu pan Fettes. Službičkuje externímu bonvivánskému profesorovi K. To jméno se „později neblaze proslavilo v celé zemi“, zvíme. Fettes obstarává pro K. „nedostatkový materiál“ na pitevní praktika. „Oni mrtvolu dodají, my jim zaplatíme,“ říká. „Pěkně z ruky do ruky... Neptejte se, už kvůli svému svědomí,“ radí asistentům. O tom, že dodavatelé materiál opatřují snad i vraždami, nepadla nikdy ani zmínka, dočítáme se. To ne, ale co čerstvost těl? Jednoho listopadového rána identifikuje Fettes v nové mrtvole poznamenané násilím Janu Galbraithovou, „známou“ většiny studentů. Fettes není Hyde, ale večer předtím strávil též s Janou. Mrtvolu nebohého děvčete rozpitvali a nikdo nedal ani pohledem, ani slovem najevo, že ji poznává, končí cynická pasáž.

Tato „úchylná“ povídka má i krutě reálné jádro – casu Burke a Hare. O co šlo? Dva nejslavnější skotští zločinci prodávali edinburské fakultě lidi, které zručně vraždili. Prvním byl jeden horal. Možná v jejich penziónu sešel přirozenou smrtí, stal se však inspirací. Tělo totiž prodali anatomu Robertu Knoxovi za sedm liber a deset šilinků. „Opatřete další,“ vyzval je Knox. Vždyť chirurgům byla povolena jedna mrtvola ročně, ne víc. To vyvolávalo onu poptávku po vykradačích hřbitovů. Bývali jimi studenti. Ale rovy střežily hlídky a hrozily pokuty. „A co má být, budeme lovit bezdomovce,“ rozhodl Hare – oběť vždy udusili polštářem, sotva ji opili. Ano, připomíná to i zálibu bývalého

nacisty v Kingově novele Nadaný žák, kde však je vrahoun vyzbrojen grilovací vidličkou.

Knox vidličku neměl, ale za tělo platil i čtrnáct liber. Burke a Hare proto v dubnu zabili prostitutku Mary Patersonovou. První z nich Knoxovi do očí tvrdil, že se upila whiskou, ale pitvající studenti ženu poznali. V létě byla pak odpravena i místní figurka: Daft Jamie. Po další dvojnásobné vraždě „hrdinové“ nacpali obě těla do bedny od sledů, načež je vypekl kůň, takže najali chasníka s trakařem. Ta „pěkná brynda“ se odrazí také v románu *The Wrong Box*. Ale nepředbíhejme: Přišel podzim. Z Irska. A s ním osudná Margery Docherty. Penzion už hostil také manžele Grayovi. Slídivá paní Grayová našla ve slamníku mrtvolu – a bylo to. Třebaže policie ptáčky podezírala z šestnácti vražd, obvinění padlo jen za poslední zločin. Odporný strůjce Hare si navíc od Koruny vykoupil svobodu udáním. Burke ne. Na Štědrý den byl odsouzen a 28. ledna oběšen před pětadvaceti tisíci diváky. A jak dopadl Hare? Zemřel v Londýně jako sedmdesátník, když bylo Stevensonovi deset let. A Knox? Opustil Edinburgh s touto říkačkou: „Burke řezník, Hare zloděj/ Knox má maso, děj se co děj.“ A co Stevenson? Zužitkoval dokonce i maso pana Graye! Jak? Zjistěte si to sami.

Stevenson a Poe

„7. října 1849 zemřel E. A. Poe a 13. listopadu 1850 se jako jeho vtělení narodil Stevenson,“ pravil by mystik. Ale zůstaňme u konstatování podobností. Je jich mnoho, ale například Louova upíří Olalla je velmi poeovská povídka. Téhož roku vydal i mistrnou *Thrawn Janet* - o stařeně posedlé ďáblem. Podobnosti ovšem mají hranici a za ní začnou být oba autoři dokonce protikladní.

Poe se dožil čtyřiceti let, Stevenson čtyřiačtyřiceti. Poe byl v dětství odvezen do Anglie, odkud se vrátil. Stevenson se jako magnetem přitahován vracel do Poeových Států.

Kdo ví, zda Lou bezděky neodečetl z pomyslného literárního kosmu i zbytek toho, co už Edgar nestačil. Nejen František Chudoba postřehl odlišnosti v jejich obraznosti. Poe nevynikal její velkou silou, disponoval sice bujnou fantazií, ne však mocnější imaginací. A Stevenson? Jak už bylo řečeno, v mládí si stěžoval právě na nedostatek fantazie, zatímco imaginací plnil text jak flotily korábů datlemi. Ani jeden z nich přitom

nechrtil mračna metafor, aby jimi osvětloval řadu fazet. Oba uměli story osekát od sebemenší odtažitosti a zázračně ji oživit. Býka prodali v kostce.

„Není většího omylu než předpokládat, že skutečná originalita je pouze záležitostí okamžitého hnutí mysli nebo inspirace,“ napsal Poe v povídce Petr Tůdle (do češtiny ji v roce 1998 přeložil Ladislav Šenkyřík). Ne. Být původní znamená pečlivě, trpělivě a s porozuměním dávat věci do souvislosti. Což Poe praktikoval. Komponovat znamenalo porůznu kombinovat půjčené s vlastními, třebaš chabými zkušenostmi. To realizoval brilantním mozkiem. Umně koncentroval to nejlepší, načež zaostřil a oživil i mrtvoly.

Stevenson nebyl takový kalkulátor, ale stačil mu sebenepatrnější detail a pero se rozletělo po papíře jako kormorán. Asociace následovala za asociací. Bytostná touha vyprávět v něm žila. Také on byl poeovský konstruktér, ale víc mu vládla již předtucha filmu, výsostně disponoval kardinální schopností albatrosího vzmachu, který měl v ještě hojnější míře Dumas. Ale on jej měl také dost. Tvůrčí vzmach poskytl Louovi šanci pustit se i do historických románů. Prvním z nich byl Černý šíp.

Zatímco Poe? Na post autora historických próz jednoduše neměl – a naplno vlastně ani na romány. Co ho diskvalifikovalo? Již proklamovaná metoda psaní „pozpátku“ – od pointy. Poe snil, Lou také, ale Stevenson se naučil příběhy dějinně zasadit.

Dobrodružství Davida Balfoura a jeho Catriony

Černý šíp je čtivý, avšak strohý opus z války Růží. Též neshakespearovský pohled na hrbáče Richarda III. Tato klasická kniha pro chlapce stále vychází, je však znát určitá mechaničnost, s níž autor podruhé aplikoval stejnou metodu (včetně seznamu kapitol) jako v Pokladu na ostrově. Jistě. Obrazy vyvstávají podle plánu, dost událostí však autor příliš okatě nechá mimo a dozvídáme se o nich leda zprostředkovaně, což je také v pořádku – Mistr po právu zhrdl scottovskou rozvláčností. Ale co bylo u Ostrova vyprávěného rovněž v ich-formě samozřejmé, v třetí osobě působí jako z nouze ctnost.

A má osobní zkušenost? Zůstal jsem Černým šípem jako kluk uhranutý, ale v dospělosti ho dočetl v rozpacích. Nevadí – má chyba. Báječný je stejně. A všimněte si kupříkladu motivu dívky přestrojené za

chlapce. Jan se stane Dickovým nejlepším kamarádem, ale Dick odhalí, že je to Jana. Také Černý šíp původně vycházel v časopise Young Folks pod fiktivním jménem kapitána Northa.

Jestliže Lou si „plnil kolonky“ kapitol, další historický román Únos o půli 18. století působí opačným dojmem. Nejen působí. Vznikl ve spontánní živelnosti, napůl bez konceptu, autor ale bedlivě naslouchal postavám a nechal je jednat. V Únosu kritika sice shledává nedostatky, kniha má skutečně „několik začátků“, přijme ji ale každý, kdo má čidla pro pikareskní vrstvení dějů „na cestě“ a osvobozené popuštění otěží a lodí pod plachtami. Únos je sen. Ale sen reálného Balfoura Stevensona o svém alter egu Davidu Balfourovi ze Shawů a jeho přátelství s povstalcem Alanem Breckem Stewartem, stvrzeném společným útekem fascinující skotskou přírodou vřesovišť, brilantně vsazeným do reálné topografie, jak to později vícekrát zopakoval i důstojný Louův následník John Buchan.

Stevenson se inspiroval vzpomínkou na bratrance, s kterým se ve Skotsku kdysi přestrojovali za lupiče a svorně prchávali před nepřítelem, třebaže jen v představách. Dvě pokračování našel Únos v Catrioně (1893) sepsané kdysi na tichomořském ostrově Upolu ve stesku po Skotsku, avšak v úvodních sekvencích Catriona doplatila na autorovu živelnou metodu, je zde mj. přemíra „právničiny“. Nevadí – tvář titulní hrdinky, již David náhle potká na ulici jako svého anděla, vše ospravedlní. A neztratíme ani Alana. Zatímco Únos byl ryze chlapeckým i chlapským dobrodružstvím, v Catrioně se permanentně líčí romantická láska, přičemž lze vnímat i lehkou erotiku. V dvacáté druhé kapitole plují hrdinové do Holandska; v překladu Jarmily Fastrové čteme: „Chytila se za stěhlo a vyhoupla se na palubní zábradlí – vítr jí vzdul sukně, jak tam stála, což ještě vystupňovalo nebezpečí jejího odvážného kousku a nám dole odhalilo její punčochy tak vysoko, že by taková podívaná někde v městě jistě vzbudila pohoršení. Nesmělo se otálet ani minutu a nebylo ani kdy zakročit, i kdyby se o to byl někdo pokoušel. Postavil jsem se proti ní s pažema rozpráženými – loď se k nám naklonila, náš člun se k ní přitočil snad až nebezpečně blízko a Catriona skočila do prázdna. Poštěstilo se mi ji zachytit a rybáři nám obratně přiskočili na pomoc, abychom z člunu nevypadli. Chvíli se mě pevně držela oběma rukama, prudce a zhluboka oddechovala a nepustila se mě ani pak, když nás

kormidelník usazoval na zádi. Kapitán Sang, celá posádka lodi i cestující nám provolávali slávu, srdečně nám dali sbohem a člun se obrátil k pobřeží.“

Nuže, troufnu si říct, že jste zrovna dočetli nejerotičtější scénu ze Stevensonova. Až bude ve variaci na příkázání Nezapomni!, zvukomalebně nazvané The Beach of Falesá, líčit domorodou svatbu, skončí kapitola, tentokrát v překladu Jaroslava Hornáta, takto: „Stála a vážně na mě pohlížela dolů na zem, kde jsem seděl vedle otevřené bedny. ‚Myslet ty dobrá člověk,‘ řekla. A najednou padla přede mnou na podlahu. ‚Já celá tvoje jako ta ovce!‘ zvolala.“

Ale zpět k Únosu. Děti jej lze předčítat jako příběh sirotka, nicméně ponuře gotický úvod je archetypem Příběhu o záludném strýci dvou tváří, ve kterém opět vydává skřeky Hyde čili osoba s disociativní poruchou, již možná trpěl i Stevenson. Ta vada nemá navzdory obecnému přesvědčení nic společného se schizofrenií. Avšak na rozdíl od Jekylla a Hyda, kde se Lou pokusil zobrazit skutečné zlo, jde v Únosu u dvojakého strýčka Ebenezera jen o skrblickou podlost, se kterou synovce bezelstně prodá do otroctví. „Ostatně – ryzí zlo je vzácné,“ opakuje soudobý kulturolog Terry Eagleton, „a nemá racionální důvod ani kořeny ve vypočítavosti.“

Třebaže pouze epizodicky, také v Únosu vystupuje syn „skotského Robina Hooda“ Roba Roye. Jeho postava se stala filmovým debutem Petera O`Toola, když román v roce 1959 zfilmoval autorův jmenovec Robert Stevenson. Nezapomněl ani na „krojovou scénu“ souboje ve hře na dudy mezi Royovým synem a Alanem.

Pán z Ballantrae

Stevensonovi roku 1887 zemřel otec a on zůstal s dorůstajícím jinochem Lloydem, jeho matkou a svou matkou. Jako by se znovu vydával pro lásku, chtěl putovat manželčinou vlastní a navštívit Colorado. „Svůj stín v sobě necháš i na cestách,“ psal sice, ale nejednal podle toho. Jako bychom pouhým přemístováním se prostorem mohli uniknout sami před sebou. Nelze. Freud by Stevensonovi určitě předvedl úžinu vztahu mezi kreativním instinktem a hydovskými impulzy ničení. Erotika i Thanata. Může snad být ničení vytlačeno cestováním?

Stevenson naštěstí pokračoval v psaní. Přepřelavil se do New Yorku. Jekyll se hrál na Broadwayi, Lou proto nepokračoval podle plánu dál do vnitrozemí. Přelom

let 1887 a 1888 se rozhodl strávit v Adirondackých horách u jezera Saranac v dnešním Stevenson Cottage. Zima byla chladnější, ale vedle esejů rozepsal i nejlepší ze svých románů, Pána z Ballantrae. Román se o sto let později stal námětem pro televizní film Douglase Hickoxe s Johnem Gielgudem, Ianem Richardsonem, Timothy Daltonem a Michaellem Yorkem. Ale již roku 1953 jej předešla filmová verze s Errolem Flynnem.

Vraťme se ale k románu. Historický příběh o tom, kdo je pravým dědičným pánem, situoval Stevenson do Skotska, do Indie i do míst ve státě New York, kde jej psal. Jak rád se vracel do míst svého dětství i do let 1748-1764, doby návratu vnuka zapuzeného krále Jakuba! Dva synové lorda Durrisindeera (další autorovo jin a jang) touží bojovat za vlast po Karlově boku, otec však je proti. Konce takových vzpour tuší a žádá od prvorozeného Jakuba sice loajalitu králi, ale králi Jiřímu. Čili Anglii. Povstat má mladší Henry. Starší dědic o tom nechce slyšet. Metá se mincí. Peníz a Bůh anebo ďábel (to je právě důležitá otázka) dají za pravdu dychtění, nikoli otcovu prvotnímu plánu. A tu se hodiny životů rozběhnou nazpátek.

V reálu ovšem princ Karel nepomohl na trůn ani sobě ani otci a v bitvě u Cullodenu byl poražen. S ním i Jakub. Prchá do Francie, která Skoty podporovala. Mladšímu Henrymu zbude doma vše včetně milované sestřenky! Právem se bojí bratrova návratu, nicméně jeho tělo se nenašlo. Henry se žení s Alison a má dceru a syna. Manželčin sen o Jakobovi (ač se k ní přitom nechoval nijak pěkně) je dalším ze zvláštních prvků tohoto románu prostého černobílých charakterů. Ale Jakub se vrací, dokonce jako americký špion, a bratra vydírá. V parku rodinného sídla dojde k souboji. Henry sourozence propíchne, Jakobovo srdce dotluče? Ale ouha: tělo zmizí a bratra tajně vyléčí podloudníci. Otec umírá, Jakub žije v Indii. Také zde soupeří Anglie s Francií (Stevenson ovšem četl Příběh dvou měst), Jakub se spřátelí se šlechticem Secundra Daasem. Ač mu ponechají celé skotské sídlo, Jakub v šílené touze po pomstě pronásleduje bratrovu rodinu až do New Yorku a hledá s děsivou hordou poklad, který sám ukryl. Odhalí, že má být zavražděn vlastními muži, sotva bude poklad vyzdvížen, a že zločin jistí Henryho peníze. Aby se zachránil, simuluje vprostřed divočiny nemoc i smrt a nechá se jedním Indem zaživa pohřbit. Hledači pokladu jsou vzápětí povražďeni Indiány, Ind přítele vyhrabe, ale až za pár dní, přesto ho – v přítomnosti mladšího bratra – oživí. Henryho

na místě trefí šlak. A Jakub? Následuje Henryho do „věčných lovišť“. Pohřbeni jsou bok po boku.

Přestřelené „americké finále“ bývá kritikou odsuzováno jako úlitba bizarní dobrodružnosti. Ale nebyl by to Stevenson, aby nedošlo k masakru již u pirátů za prvního Jakubova útěku. Ten se tenkrát k námořním lupičům přidal i s kamarádem rytířem, aby přežili. Brzy ale vyvolal vzpouru, chásku opil a oba uprchli ve člunu i s pokladem hustou mlhou. Zachrání je kolem plující loď, ale vysadí je až v Americe, o kterou Anglie a Francie bojovaly.

Pro Stevensona jsou typické bizarní a šokující detaily, které vždycky vkládal do příběhů, např. vražda berlou či kyselina sírová chrstnutá do tváře. V Pánovi z Ballantrae najdeme jak utonutí piráta v bažině, tak i poeovský předčasný pohřeb. Pán z Ballantrae vypráví sice o opakovaných návratech „mrtvého“ hrdiny, ale především o tom, jak nepotlačitelně se vracívá naše druhé já. V příběhu dvou bratrů a ženy mezi nimi vyvstala podle Louova tvrzení jeho vize d'ábla. Kořeny ale tkví v autorově podstatě a vězely i v Poeově Williamu Wilsonovi. Ostatně téměř vše má kořen v Poeovi. A není divu, Edgarovo ego bylo utrpením sedráno na dřevě. Byl vylišovaným hroznem, který vydal ze sebe to nejlepší.

Také Verne vděčí autorovi Havrana desetkrát více, než si uvědomujeme. A není to jen v knihách Do středu Země, Osm set mil po Amazonce a Ledová sfinga, ale i v Cestě kolem světa za osmdesát dní, v razantním rozvinutí povídky Tři neděle v týdnu, kterou Verne recenzoval.

Při práci na první části Pána z Ballantrae se Stevenson procházel v dlouhém kabátě z bizoní kůže, ve vysokých botách a v klobouku. Měl na to vliv lékař-specialista zdůrazňující význam pobytu na čerstvém vzduchu pro potlačení tuberkulózy. Jeho tvrzení možná spisovatele odradilo od plánované cesty do Colorada. Nepředstavujme si však, že se vracíval do tepla. Občas mu totiž zamrzl i kalamář. Ale Stevenson se v té zimě cítil skvěle a na svém románu pracoval s velkou vervou. Byl typem muže, jemuž dělá samota dobře.

V roce 1915 ve vsi Saranac Lake otevřeli Stevensovo muzeum. Uchovávají zde původní nábytek a brusle, na kterých se proháněl po jezeře. A také pramen jeho vlasů a podepsanou podobiznu, již o Vánocích věnoval Henry Jamesovi. „Mezi Robertem a Fanny šlo o tak šťastné a romantické manželství, jako by je on sám popsal v některé knize," viděl to Henry,

budoucí autor děsivého hororu Utažení šroubu o dětech a chůvě. „Jako málokdo chápal, že děti nežijí ve stejném čase jako my, ale v nitru jiné, bájně epochy,“ říká James a nemýlí se.

Velké dítě Lou ale stárlo a mytické epoše se přes veškerou snahu vzdalovalo. Je paradoxem, že se Británii vzdálil právě ve chvíli, kdy se tam stal „autorem století“. Jeho popularitu rozdmýchalo převedení Jekylla a Hyda na prkna znamenající svět, rovnající se pozdějšímu vlivu filmu. Hrůzou „vysílanou“ z jevišť získal spisovatel masy. V Londýně pak následovalo skutečné vraždění. Znal snad Rozparovač Stevensonovu novelu? Dodnes nevíme, kdo to byl, ale nemohl neznat titul skloňovaný ono léto ve všech pádech. V románu Karla Alexandra Znovu a znovu (Time after Time, 1979) je „Jack the Ripper“ identifikován právě jako „Stevenson“. Při pohledu zpět se zdá, jako by onoho roku 1888 psal londýnský tisk jen o Rozparovači a panu Hydovi. O druhém jmenovaném vznikla dokonce i opera, Hyde byl burleskním divadlem parodován.

Stevenson u toho nebyl. Vzpomínal, co mu roku 1880 vyprávěl básník, novinář a editor sanfranciského časopisu Overland Monthly Charles Warren Stoddard o jižním Pacifiku. Právě Stoddard byl mužem, který spisovatele svedl jako Ďábel v láhvi (pozdní Stevensonova povídka). A co Idyly jižních moří? Tak se totiž jmenuje Stoddardova kniha, které Stevenson plně uvěřil. Pravda, že Stoddard jihomořské ostrovy navštívil už o čtvrt století dřív, když mu bylo jedenadvacet. Co všechno se změnilo? Asi jako mladické srdce tíhne ke kráse a idealizaci, byl Stoddard nejspíš romantik. Rozhodně ale byl gay. Jeho Idyly jsou „sladké a divoké“ dopisy příteli. Rok po návštěvě ostrovního ráje konvertoval ke katolicismu. Nicméně Stevenson tak uhranul, že ten si v červnu 1888 najal ve Frisku jachtu Casco.

V létě pak chystal Stevenson svou vysněnou plavbu do jižních moří. Stoddard ho svedl k pouti oceánem, ale taky se k ní Lou dopracoval až po sedmi letech manželství (totožných se sedmi roky, kdy měl chrlení krve). Odjel na sedm měsíců – pryč od dr. Samuela Merritta. Ten ho měl zpočátku za blázna, ale pak si jej oblíbil.

Tajemný sud a nepravá bedna

Vyrazili. Lou tvrdil: „Delší cestu neplánuji,“ ale na předsevzetí jako by postupně zapomínal. Do New Yorku a Londýna každopádně putovaly dobře placené reportáže a fascinující líčení plavby. Kniha Do jižních moří se poutavostí blíží románu. Má čtyři části. Mimo paluby Casca, škuneru Equator a parníku Janet Nicoll zachycuje tři souostroví: Markézy, Tuamotu a Kiribati.

Jako Gaugnin, tak ale Stevenson navštívil i Tahiti a na Waikiki na Havaji dopsal rutinně Pána z Ballantrae. I tady se symbolicky střetl se „skutečným“ dr. Hydem – protestantským pastorem, jenž znectil jistého belgického pátera Damiana, služebníka malomocných. Lou se postavil proti jeho demagogii otevřeným dopisem, který vyšel roku 1890 jako samostatná publikace. Již počátkem téhož roku zakotvil u Samoy a na ostrově Upolu si nechal stavět dům. Tušil, že se odsud nikdy nevrátí? Kdo ví.

Cestoval dál, navštívil Austrálii a Nový Zéland. V roce 1889 vyšla v Londýně Nepravá bedna, poslední z próz, které dnes formují Stevensonův kult s tolika fazetami. The Wrong Box znamená i Pěknou bryndu, ale Emanuela Tilschová to přeložila Tajemný sud. Spoluautorem prózy je Lloyd Osbourne.

Ta kniha nebyvala tak populární jako Ostrov pokladů, Jekyll a Hyde či Klub sebevrahů, ale filmová komedie Bryana Forbese (1966) ji vzkřísila. Zůstává součástí britského rodinného stříbra. Kam s ním? Tak se jmenoval Nerudův slavný fejeton a náhodou vznikl v týchž osmdesátých letech. Stejnými slovy lze shrnout příběh bedny a sudu, ale kam s mrtvolou? A co podobný Hitchcockův film Trable s Harrym? Vznikl na půdorysu románu Johna Trevora Storyho inspirovaného právě Stevensonem.

Ale k jádru Tajemného sudu. Spletitá odysea příběhu oplývá opět právníky. Jde o humoristické dílo, začíná však krvavou zni: srážkou expresů. Obětí je domněle i strýc Finsbury. To by synovcům nevadilo, ale mrtvý je účastník tontiny. Sedmatřicet osob totiž kdysi složilo kapitál. A pokaždé, když někdo umře, úroky případnou menšícimu se okruhu. Vše jednou shrábne ten, kdo přežije ostatní. Už žijí jen tři a pak jen dva muži. A lační synovci? Nemohou připustit, aby posledním nebyl jejich strýc, tělo nacpou do sudu a poštou zašlou domů. Dojde ale k záměně a je doručena „nepravá bedna“ s mramorovou sochou Williama Denta Pitmana. Synovec Morris sochu vzteky rozmlátí, co je to ale platné? Pitman doma rozklížuje

„tajemný sud“ v přítomnosti advokáta. Ten je našťastí také příbuzný. Tělo se pak ocitá v klavíru a je odhaleno dalším advokátem, který miluje nebožtíkovu dceru.

A nebožtík? Pointu neodhadnete, raději si pusťte film s Dudley Moorem i Peterem Sellersem, jenž sehrál roli do lihu navěky naloženého, zkrachovalého felčara milujícího kořata a padělávajícího úmrtní listy. Snímek táhnou další tři herečtí mistři: John Mills, Michael Caine a Ralph Richardson. Kultovní film nedá zapomenout na neutuchající strýcovu egomaniakální tirádu pronášenou k vozkovi. Končí bláznivou honičkou pohřebních vozů a představuje tu nejlepší ukázkou černého, ryze ostrovního suchého humoru.

Osbourne pomohl do světa filmu i dalším románům, přičemž dvojdílný Odliv má podtitul Trio a Kvartet. Jeho a otcova Loď mrtvých je autobiografická. Do filmové verze s titulem Vrak Ivo Toman obsadil v osmdesátých letech 20. století Olgu Schoberovou, Miroslava Macháčka, Leoše Suchařípu a Ilju Racka. Ten příběh hromadné vraždy byl inspirován osudy Johna Wilberforce Bucklanda, se kterým se manželé Stevensonovi seznámili v Pacifiku, a akcentuje tragiku života mnohokrát naléhavěji než kterékoli jiné Louovo dílo. Román sice zaujal i Rusa Daniila Charmse, ale zapadl a kriticky byl doceněn teprve v době nedávné.

Je až překvapující, jaké mračno prací Stevenson zplodil při všech cestách. A nešlo jen o prózy, psal dále i verše a balady. Dovedl se přizpůsobit mentalitě ostrovanů, aniž by ztratil původní čtenáře. Také Ostrov hlasů patří k tomu nejlepšímu, co kdy bylo napsáno o Tichomoří.

Skon

„Jen málo lidí, kteří navštíví ostrovy, se odtud vrací,“ napsal Stevenson. „Zestárnou obvykle na místech, kde přistáli, a palmové listí čeřené pasáty je ovívá, dokud neumřou, ale často až do poslední chvíle žijí v sobě touhu po návštěvě domova, jež se jen zřídka uskuteční. Ještě řidčeji je potěší a skoro nikdy se neopakuje. Žádný jiný kout světa nemá tolik krás.“

V okolí statku Pětiříčí na Upolu, který Lou pojmenoval dle domorodé vesnice, mu náleželo sto šedesát dva hektarů půdy, stejně se však odhodlával k návratu do Skotska. Marně.

Ale pokorným místním občanem také nebyl, neváhal zakročit proti přehmatům evropských úřadů. Popsal osm let zdejších nepokojů, načež dva úředníci byli

odvolání. Lou čekal vypovězení. „Naštěstí“ nepřicházelo. V létě 1894 propadl psychické krizi. Zkoušel psát, slova ale vyhlížela stále jen jako slova. Už dřív žil v prohlubující se úzkosti, že ho opustí tvůrčí síla, čtenáři i živobytí. K tomu došlo. V Dopise mladému muži, jenž se hodlá věnovat umělecké dráze, přirovnal Lou spisovatele k prostitutce – mluví o „čertově kopýtku“ té živnosti s typickým optimismem, ale zároveň z hlediska „odpovědně“ obchodního. Ano, byl ješitný, ale považoval se také za pouhou součástku zábavního průmyslu. „Obyčejný živnostník nabízí, že provede jistou věc či zhotoví předmět na způsob, který je obvyklý a jenž se dá povětšinou sotva nějak ošidit, umělec ale vystupuje z davu s odhodláním pobavit,“ píše Stevenson, „a to je nestoudný návrh, který nelze uskutečnit jinak než za hanebných okolností. Herec, tanečník i zpěvák musí vystupovat osobně a veřejně vypít pohár potupy. Ač my ostatní unikáme nesmírné hořkosti stát na pranýři, přece si o takové pokoření říkáme. Domníváme se, že jsme schopni člověka pobavit, jenže jak málo z nás to skutečně umí. A i tomu nejobdivovanějšímu nastane den, kdy nadšení ochabne, um bude tentam a on zůstane zahanbeně sedět u svého stánku. A pak mu nezbude než dělat práci, za kterou se bude stydět brát peníze.“

Říká se, že uprostřed života jsme blízko smrti. Stevenson ve čtyřiačtyřiceti letech výslovně litoval, že ne zvolil běžné občanské zaměstnání. „Jen kdybych nemusel psát pro peníze!“ četl Colvin v dopise z Tichomoří. Lou si uvědomil, že nezbohatne ani jako osadník (jak dosud snil). „Ani sebeskvělejší talent nás nespasí. A jako by osud nebyl už dost krutý,“ pokračuje, „bude umělec vydán napospas i výsměchu novinářských pirátů, kteří si vydělávají svůj kousek hořkého chleba odsuzováním braků, které nečetli, a velebením výtečností, jimž nerozumějí. A všimněte si, že takový konec je u spisovatelů nevyhnutelný.“ Za příklad dává Dumase a Scotta.

„Ale snad se zachráním,“ řekl si. „Snad se vžiji do nové postavy.“ V případě mistrného Weira z Hermistonu to skutečně dočasně dokázal. A máme-li věřit rodině, vrátila mu energii. Předsmrtný nával? Nevím, ale nejen umělci znají tzv. bezděčnou totální akceptaci. V touze po pravosti emocí se herec pokouší co nejvíc identifikovat s postavou tak, že využívá vlastních aktuálních problémů, směřuje k totálnímu akceptování postavy nebo tématu. Může to být i škodlivé a bránit tvůrci, aby pracoval skutečně umělecky. Výsledkem je pak dezorientace. Pokud autor překročí únosnou míru

autosugesce, jedná jako v životě. Jistě není chybou „jednat jako v životě“ a „všichni jsme herci“, nicméně Lou se doslova „uhnal“. Jako později jiný čtyřicátník Jack London.

Samoané Stevensonova pojmenovali Vypravěč. „Cítím, že tvořím nejlepší, co jsem kdy psal,“ říkal při psaní Weira. Tu se ho však zmocnila podivná jekylllovska touha „vyměnit si místo“ s literární postavou. Třetího prosince 1894 dopoledne pilně psal, odpoledne mluvil s Fanny a otvíral na verandě víno. Vykřikl: „Co je to? Vypadá můj obličej divně?“ Ve tváři se prý změnil v „někoho jiného“, klesl k zemi a nikdy už srozumitelně nepromluvil! Ještě pár hodin – a byl mrtvý.

Mohlo jít o sebevraždu domorodým jedem? Podobná myšlenka je dodnes brána jako rouhačství. A Samoané? Nesli jej míle na ramenou. Klestili si cestu, až stanuli pod hřebenem Mount Vaea. Tam, ve svahu s výhledem na moře Loua pohřbili. Na hrob nakupili obřadní rohožky a dlouho uctívali jeho památku. I tím, že náčelníci zakázali rušit tamní ptactvo střelbou.

Co zbylo?

Fanny dožila s pisálkem o čtyřicet let mladším. Byl to scenárista a herec Ned Field, přítel tiskového magnáta Williama Randolfa Hearsta! Stal se jejím sekretářem. Po Fannině smrti si vzal její dceru Isobel, starší „jen“ o dvacet let.

Co Mistrův syn? Tři roky po otcově smrti se stal americkým vicekonzulem na Samoa. Roku 1896 se oženil a měl syny Alana a Louise. S Katherine Durhamovou se pak dvakrát rozvedl. Napsal řadu prací včetně otcova Intimního portrétu (1924). Také žil v jižní Francii s jistou Yvonne Payerneovou (mladší o čtyřicet let) a ve věku osmašedesáti let si pořídil třetího syna Samuela (1936). Za války se vrátil do Kalifornie a tam bez rodiny zesnul 22. května 1947.

A Lou? I když spálil pod žárlivým Fanniným vlivem nejeden román stvořený za své mladosti, zůstalo po něm mnoho nezveřejněných prací. S Henleym napsal i hry - Švihák Austin či Admirál Guineu, sám později drama Monmouth. Posmrtně vyšly oba nedokončené romány. Sv. Ivese aneb Dobrodružství francouzského zajatce v Anglii sice dopsal Sir Arthur Quiller-Couch známý jako „Q“, avšak skutečnost, že zde poprvé vnímáme ženské hrdinky zvnitřku, byla prokazatelně Louovou zásluhou.

Dobrodružství St. Ivese vyšlo v Čechách v edici Románové novinky. „Jsem tuze rád, že ho vlastním,“ napsal mi již zmíněný znalec Stevensonova díla Leonard Medek. „Za třicet let slídění po antikvariátech jsem našel právě jen tenhle jediný exemplář.“

Nešťastný? neboli Dvě tváře Roberta Louise Stevensona

Ptávám se: mám Stevensona rád z toho důvodu, že jsem jej začal v dětství čirou náhodou číst, nebo jsem ho četl proto, že mi na cosi odpovídal? Musel jsem ho objevit zákonitě? Byla to náhoda? Myslím, že podobně zakouzlených elips máme v našich životech povícero a nejsou to detaily, co rozhoduje o vývoji, ale špičky ledovců. „Zahrada vlhká po dešti někdy navozuje myšlenku na vraždu, některé domy jako by existovaly jen proto, aby vás jejich podoba pronásledovala po celý život, jsou břehy stvořené pro ztroskotání,“ napsal Stevenson. „Účinek noci nebo jakékoli tekoucí vody, účinek prvního záblesku dne anebo účinek volného, širého oceánu - to všechno vyvolává v mysli armádu bezejmenných tužeb, rozkoš a my cítíme, že by se mělo něco stát, ale nevíme, co se stane - a pátráme po tom.“

Stevenson měl také svébytné názory na manželství. Označil je za přátelství uznané policií i za dlouhou konverzaci přerušovanou hádkami, a taky jako bitevní pole. „K manželství je třeba odvahy,“ mínil. Leč odvahy je třeba i k chladnému a opuštěnému stáří. V kontextu své doby se tento muž vymkl dekadentnímu splínu i naturalismu, ale za cenu útěku pod kupoli vysněných světů a za cenu omezení kontaktů s realitou. Pak se tak netrápil. Na povrchu přesto zůstal optimistou, jak působí i jeho „povrchní“ dílo. „Narazit na šťastného muže či šťastnou ženu je víc, než najít pětilibrovou bankovku,“ napsal v Obraně zahalečů.

„On či ona jsou zářivým ohniskem dobré vůle, a když vstoupí do místnosti, jako by se rozsvítilo další světlo.“ Tak a podobně snil, realismu se ale stejně neubráníl, i když ho „nechtěl“. Překročil vlastní stín možná ve chvíli, kdy stejně jako Joseph Conrad pochopil, že umí věci nesentimentálně demaskovat. Dnes, kdy se na nás z obrazovek minutu po minutě valí zprávy o nejšleňnějším násilí v Egyptě, Sýrii, Afghánistánu či Libyi, nehnou už ani dětmi ony „odporné“ Stevensonovy motivy. Ale on byl také naturalista. Nikdy nezapomenu, jak přede mnou v dětství v sedmdesátých letech vystupovaly podobné mikrohrůzy ze stránek jeho knih

– neumím než zvolat bravo a kořit se géniovi detailního kontrastu. Formální vytříbenost u něj bryskně stmelí jakékoli spáry. Jeho irealismus je všemocný – a čím? Právě ireálností. Palčivými výjevy. Jakoukoli nepravděpodobnost vždycky pohřbí. Hledí jinam, ale nehledí jinak než zrakem imaginace. „A kde je podle vás předěl dobrodružství a vážného?“ ptal by se. „Neexistuje.“ Fascinuje různorodostí a naprostou neochotou se opakovat. Má až neuvěřitelně vytříbený cit pro rytmický a zvukový půdorys vět i odstavců, ve kterých uvažuje, a se samozřejmou intuicí pokaždé znovu usiluje o dokonalost formy i stylistickou vybroušenost. Okouzluje mě souhlásky P, V a F rozmístěné v anglickém textu, v čemž se vyznal. Lidská bytost převedená do grafu je soustavou rovnoběžných úseček vybraných ze spektra duhy. Špičky oněch úseček se valí životem jako malé lokomotivy z Tajemného sudu, nejedou si ale vstříc. Hučí pospolu, postupují kupředu a každá je jednou fazetou a každá letí po trati jinou rychlostí. Najdou se úseky i oblasti, ve kterých zemřeme jako starci. Najdou se ale taky takové úsečky, na jejichž konci odejdeme jako chlapci. Když Stevenson umíral, byl stařec i hoch. „Šťasten jsem byl jenom jednou, v Hyères," vyjádřil se. Jde o nejjihnější město Provence u Středozevního moře, kde měl roku 1883 pronajatý domek.

Fantazii a pravdu neuměl žádný jiný (novo)romantik mísit tak dobře jako Lou, a to je jeho pravý poklad. Kdo nebyl v mládí posedlý touhou najít nějaký poklad, nebyl nikdy skutečným dítětem. A já si stále pamatuji zatravněné místo naší zahrady, kde mi matka poprvé vložila do rukou Ostrov pokladů. Není zvláštní, že mám tu vzpomínku jedině u téhle knížky?

Jedna z tváří Iva Fencla

Pisatel tohoto stevensenovského očarovaného pojednání, Ivo Fencl, má na první vzdálený pohled jakoby mnoho tváří: autor fantaskních příběhů, lyrických vyprávění, převyprávění frenetické prózy, básnických textů aj. – a také mnoha dokumentárních medailonů spisovatelů literatury dobrodružné, detektivní... Na druhý, méně vzdálený pohled ovšem právě motivy dobrodružství a fenomény až detektivního prozkoumávání (či nahlížení pod pokličku) vlastních nebo vypravěčových psychických pochodů rozpoznáme v celém jeho mnohotvárném dosavadním díle: Fencl objevuje, Fencl se nechává unášet, Fencl se noří do příběhů, které rozvíjí s takovou vervou, až by svět tisíce a jednoho dne mohl mít i přirozenou podobu jedné a tisíce noci. Anebo obráceně, dovolí-li fantasie, dovoluje to obvykle též autorova nezkrotná vášeň vyprávět, klasická lust zu fabulieren. Pár let před svou padesátkou se Ivo Fencl vrátil k dílu tvůrce, který se padesátky ani nedožil a neoctl se ani v kanonické oxfordské antologii britské literatury. Ale patří tam, patří, je Fencl přesvědčen, a proto skládá milovanému R. L. Stevensonovi zčásti sebeautorský hold, zčásti usiluje o životopisnou satisfakci. Jeho knížka o tvůrci Ostrova pokladů je příkladem zapálené autorské literární publicistiky: Fencl nedbá na regule literární historie, netrápí ho poučky o poetice, neporovnává překlady, nezabývá se třeba tím, zda je Stevenson viktoriánským umělcem či nikoli: jde mu napořád o málem emfatické spoluprožívání jednoho tvůrčího osudu a jednoho kultovního čtenářského díla, které ho svého času uhranulo a ještě dnes ho dojímá: nebojme se tohoto slova. Proto vypočítává i další „životy“ spisovatelovy tvorby, mj. některé filmové adaptace jako další důkaz romanopiscova neustálého uměleckého zmrtvýchvstávání. Anglista by takovou poctu R. L. Stevensonovi napsal jinak, literární kritik o to víc jinak. Nakonec je tato knížka nejenom klíčem k Stevensonovi, ale i klíčem k Fenclově autorské tváři. Také proto vznikla.

Vladimír Novotný

Obsah

Will ze mlýna	7
Klub sebevrahů	8
Svatba a Ostrov pokladů	11
Dítě tak samo	16
Dvě tváře doktora Jekylla	17
Lupiči mrtvol	26
Stevenson a Poe	27
Dobrodružství Davida Balfoura a jeho Catriony	28
Pán z Ballantrae	30
Tajemný sud a nepravá bedna	34
Skon	35
Co zbylo?	37
Nešťastný? neboli Dvě tváře Roberta Louise Stevensonova	38
Jedna z tváří Iva Fencla (Vladimír Novotný)	41

Edice Ulita
Svazek 26

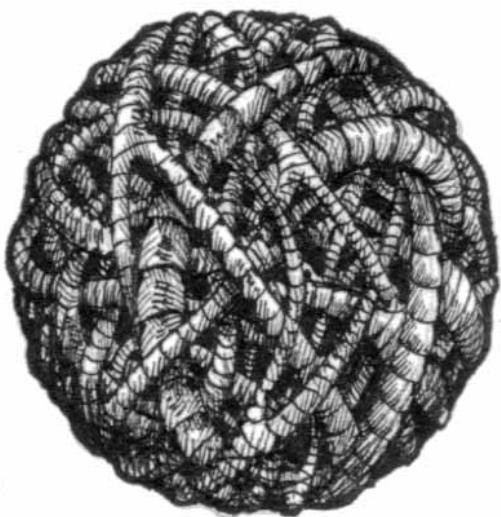
Ivo Fencel

Dvě tváře doktora Jekylla

Vydalo Pro libris, o. s.
Edici řídí Vladimír Novotný
Obálka a frontispice Marek Škubal
Doslov Vladimír Novotný
Redakce Jana Horáková a Vladimír Novotný
Tisk Vladimír Hanzar, Přeštice

Plzeň 2012
Náklad 200 ks

ISBN: 978-80-86446-58-5

**DVĚ TVÁŘE DOKTORA
JEKYLLA**

Ivo Fencel